

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-31>

УДК 338.48

Наталія ГОРЯЧОВА

Приазовський державний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9889-3713>

e-mail: goryachevanata75@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ ПІСЛЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах війни (Росії проти України), а перед цим коронавірусної пандемії, галузь туризму одна з перших постраждала та отримала значні фінансові втрати, також втрати кадрового потенціалу та інфраструктури. Тому на даний час гостро постає питання у розробленні стратегії для розвитку туризму як в країні, так і на регіональному рівні, а особливо гостро постає питання курортно-рекреаційної сфери. Досліджено потенціал сфери туризму та рекреації можливостей та ресурсів природних, інфраструктурних Закарпатського регіону, що можуть після війни бути спрямовані на розвиток туристично-рекреаційного бізнесу та принести значний економічний прибуток. З'ясовано, що функціонування галузі туризму та рекреації визначено на трьох імперативах: економічний, соціальний, екологічний. Обґрунтовано необхідність санаторно-курортних закладів на Закарпатті, особливо гостро питання стане після війни, коли потрібно буде оздоровлювати дітей та налагоджувати їх психологічний стан здоров'я, який наразі порушений війною. Запропоновано необхідність розробки регіонального рівня механізму стратегії розвитку туризму та рекреації в Україні після закінчення війни, що спрямований на моніторинг змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування регіонального туризму та рекреації або впровадження змін для кращого розвитку галузі та можливостей, що буде сприяти конкурентоспроможності в досягненні стратегічних цілей та економічного розвитку. При цьому потрібна співпраця органів влади та місцевого самоврядування, а головне підтримка туристичної сфери.

Ключові слова: розвиток туризму та рекреації; природні ресурси та географічні особливості; санаторно-курортні заклади; стратегія розвитку туризму; соціально-економічні можливості.

Nataliia HORIACHOVA

Pryazovskyi State Technical University

FORMATION OF STRATEGIC REGIONAL DEVELOPMENT OF GAZUZI TOURISM AND RECREATION AFTER THE WAR IN UKRAINE

In the current conditions of the war (Russia against Ukraine), and before that the coronavirus pandemic, the tourism industry, one of the first to suffer and receive significant financial losses, also lost human resources and infrastructure. Therefore, at present, the question of the developed strategies for the development of tourism both in the country and at the regional level, and especially the question of the resort and recreation sphere, is acute. The potential of the sphere of tourism and recreation of the opportunities and resources of the natural, infrastructure of the Transcarpathian region, which after the war can be directed to the development of the tourist and recreational business and bring significant economic profit, has been studied. It was found that the functioning of the tourism and recreation industry is determined by three imperatives: economic, social, and ecological. The necessity of sanatorium-resort institutions in Transcarpathia is substantiated, the issue will become especially acute after the war, when it will be necessary to heal children and improve their psychological state of health, disturbed by the war. The necessity of developing a regional level mechanism for the development of tourism and recreation in Ukraine after the end of the war, aimed at monitoring changes in the external and internal environment of the functioning of regional tourism and recreation or introducing changes for better development of the industry and opportunities, which will contribute to competitiveness in achieving strategic goals, is proposed. and economic development. At the same time, cooperation between authorities and local self-government is necessary, and most importantly, support for the tourism sector.

Keywords: development of tourism and recreation; natural resources and geographic features; health resorts; tourism development strategy; socio-economic opportunities.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Тема є актуальною навіть під час війни. Україна є незалежною суверенною європейською державою, яка активно вступає у конкурентну боротьбу на глобальному рівні в галузі туризму та рекреації. Війна рано чи пізно закінчиться і ми повинні думати про розвиток туристично-рекреаційної галузі під час війни, що після припинення бойових дій зразу ж розпочати.

У світі частка туризму у ВВП коливалась від 1% до 10% – це країни з відносно великим туристичним сектором, наприклад, Іспанія – 5,8%, Німеччина – 3,9%, Франція – 3,7%, Велика Британія – 3,7%, США – 2,7%. Україну до війни можна було віднести до групи країн із незначним впливом в національну економіку, частка туризму не перевищувала 1%. Після закінчення військових дій можливо об'єднати туризм та рекреацію, щоб це приносило більше прибутків в економіку країни.

Якщо раніше туризм та рекреацію розглядали нарізно, як два окремих самостійних видів діяльності. Після закінчення війни це два напрямки, які мають великі перспективи, якщо будуть діяти у взаємодії. Після війни багато людей потребують рекреації. Їдучи у відпустку, люди можуть в майбутньому в Україні отримати не тільки туристичні послуги але й у взаємодії послуги рекреації. Саме тісний взаємозв'язок

туризму та рекреації відіграє вагомую роль в забезпеченні людського розвитку, та дає змогу досягти соціально важливих цілей, а також нормального стану людини, яка зможе після відпуски працювати спокійно та давати гарні показники на роботі. У різних областях України після закінчення війни бажано розвивати взаємодію туризму та рекреації, що дасть гарний результат на показники роботи про що ми говорили раніше.

Також це гарна можливість показати європейцям історію України, традиції, познайомити з українським менталітетом, а також показати мальовничу природу та українську кухню. Україна має гори Карпати, два моря (Чорне та Азовське), степи з унікальними птахами та тваринами. У взаємодії туризму та рекреації європейський турист отримує туристичну та лікувальну відпустку за доступними коштами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами розвитку рекреації та туризму та підвищенням міжнародної конкурентоспроможності, поповненню валютних резервів, були зарубіжні дослідники: В. Азар, Дж. Боуен, К. Каспар, Дж. Майкенз, Б. Мірбабаєв, Дж. Уокер та інші. Також українські вчені присвятили достатньо наукових праць розвитку туризму та рекреації, зокрема, як видів діяльності, сфери ринкових відносин, чинників і найважливіших передумов людського розвитку були такі науковці, як Г. Андреева, З. Герасимчук, О. Гладун, Т. Заяць, М. Крачило, М. Жукова, В. Куценко, О. Любіцева, С. Мельниченко, Б. Мізюк, О. Позняк, В. Саріогло, О. Сущенко, І. Твердохлебов, Т. Ткаченко, О. Цимбал, Л. Чернюк, І. Школа та інші. Також питаннями формування стратегічних орієнтирів туристично-рекреаційної сфери займалися такі вчені: М.В. Багров, О. Гулич, О.С. Камушков, О.І. Марченко, О.О. Меліх, О.В. Полюга, О.О. Самко, П.М. Фенін, М.С. Шепетюк.

Комплекс науково-практичних проблем, пов'язаних із функціонуванням рекреаційно-туристичної сфери в соціальному вимірі, впливом на економіку країни залишається недостатньо дослідженим особливо враховуючи цей фактор після закінчення війни.

Формування цілей статті

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад забезпечення та посилення соціального спрямування розвитку туризму та рекреації в Україні.

Виклад основного матеріалу

В сучасних умовах, коли триває війна Росії проти України, раніше пандемія коронавірусної інфекції, галузь туризму однією з перших опинилась в скрутному становищі. В даний час сфера туризму та рекреації знаходиться у занепаді задля небезпеки туристів. Особливою привабливістю потрібно відзначити географічне розташування України площа 603 500 кв. км. До війни на пандемії у 2020 році Україна піднялась на сім шаблів у рейтингу Світового банку «Легкість ведення бізнесу», та посіла 64 місце серед 190 країн.

Ключові показники, які характеризують Україну є доказом можливостей туристично-рекреаційного розвитку України після війни [1]:

- найбільша за площею країна, яка омивається двома морями (Азовське та Чорне), гори та унікальні степи;
- транзитний коридор між Європою та Азією та Близьким Сходом, 17 угод про вільну торгівлю з 47 країнами;
- межує з сімома країнами: Угорщиною, Румунією, Польщею, Білорусією, Молдовою та Росією;
- розвинена інфраструктура авіаперевезень (не зважаючи на війну існують 19 аеропортів, 98 % пасажиропотоку сконцентровано в найбільших аеропортах: Бориспіль, Жуляни – Київ, Дніпро, Запоріжжя, Харків, Одеса, Львів, але деякі з них потребують ремонту після закінчення війни);
- розвинена система мобільного зв'язку 3G/4G також можливо зарядити мобільний телефон на вулиці та парку у багатьох містах України [2], до речі така послуга відсутня за кордоном наприклад в Австрії.

Потрібно враховувати, що функціонування галузі туризму та рекреації регіону базується на трьох імперативах: економічний, соціальний, екологічний. Економічний імператив відображає рівень розвитку економічного потенціалу галузі туризму та рекреації регіону. Соціальний імператив відновлення та забезпечення розвитку життєвих сил кожної окремої людини та громадян у цілому. Екологічний імператив відображає сучасний стан довкілля, озеленення та відповідність екологічним нормам об'єктів туристичної та рекреаційної галузі [3].

Ресурсна база, соціально-економічні можливості, а також фактичні потреби виступають характеристиками потенціалу туристичної та рекреаційної сфери регіону. Ресурсну базу можна розділити на природно-кліматичну, культурно-історичну та соціально еколого-економічні ресурси.

Недостатньо розвинута соціально-економічна система України призвела до втрат людського потенціалу за кордон, але не зважаючи на те, що під час війни велика кількість людей виїхала за кордон наразі після закінчення війни більшість із них повернуться, люди вже повертаються додому. Але потрібно враховувати той фактор, що після закінчення війни розпочнеться відбудова України і потрібні будуть трудові ресурси, тому багато людей повернуться назад в Україну.

Для розвитку галузі туризму та рекреації велике значення мають природні ресурси та географічні особливості, в чому Україна виграє за рахунок території. Розглянемо більш детально в таблиці 1.

Таблиця 1

**Природньо-географічні характеристики ресурсної бази
та рекреаційної сфери регіонів України [4]**

Регіони	Площа території, тис. км ²	Площа ліс. ділянок, тис. га	Підземний стік, км ³	Поверхневий стік, км ³	Річковий стік, тис м ³
Україна	603,6	9573,9	39,4	13,0	86,8
Вінницька	26513	346,5	2,20	0,25	93,2
Волинська	20144	624,6	1,58	0,60	107,9
Дніпропетровська	31974	179,2	0,71	0,16	27,3
Житомирська	29832	1001,6	2,50	0,67	105,4
Закарпатська	12777	656,7	52,2	1,53	618,7
Івано-Франківська	13928	571,0	41,7	1,26	330,2
Київська	28131	624,1	23,7	0,59	70,6
Кіровоградська	24588	164,5	6,9	0,15	11,0
Львівська	26081	621,2	29,0	1,65	225,7
Миколаївська	24598	98,2	4,2	0,06	23,2
Полтавська	28748	247,4	9,1	0,50	67,4
Рівненська	20047	729,3	37,2	0,77	115,9
Сумська	23834	425,0	18,1	0,66	102,9
Тернопільська	13823	378,3	12,3	0,38	52,9
Хмельницька	20645	265,1	13,1	0,56	103,9
Черкаська	20900	315,1	16,1	0,29	48,3
Чернігівська	31865	665,7	2,73	0,78	108,2
м. Київ	839	31,3	-	-	-

Із таблиці 1 ми бачимо, що ліси України мають значне значення серед ландшафтних ресурсів та являються лікувальним ресурсом. Приблизно 10 млн га займають ліси і більша частина з них може бути використана для туристично-рекреаційної галузі [5].

Території Волинської, Закарпатської, Чернігівської, Рівненської та Житомирської області є сприятливими для туризму, так як там можливо розвивати лижний, кінний, піший, спортивно-рекреаційний, фітолікувальний, мисливський туризм тощо. Особливо приваблива для розвитку туристично-рекреаційного туризму є Закарпатська область, яка межує із чотирма країнами: Румунією, Угорщиною, Словаччиною та Польщею. На Закарпатті знаходиться найвища гора Говерла (2061 м над рівнем моря), яка є перлиною для туристів не тільки українських, але й закордонних.

Розглянемо детально в таблиці 2 земельні ресурси Карпатського регіону на 2022 р.

Таблиця 2

Земельні ресурси Карпатського регіону, 2022 р. [6–9]

Карпатський регіон	Всього, га	Ліси, тис. га	Земля під будівництво	Інші землі, тис. га
Закарпатська	1275,3	723,1	51	51
Львівська	2183,2	694,7	112	115
Чернівецька	809,6	257,9	40,1	41,9
Івано-Франківська	1392,7	636,4	60,5	62,4
Всього	5660,8	2312,1	263,6	270,3

Карпатський регіон має значні водні ресурси 30935 річок. Найбільшою притокою Дунай є річка Тиса, а також 9 водосховищ та 645 ставків. Найбільшу цінність складають солоні озера, а також мінеральні води та питні, які становлять в області 1,1093 млн м³/добу. У Львівській області 8950 річок, також 20 водосховищ, а найголовніше це мінеральні води: Морщина, Трускавця та Велико-Любленські джерела. Мінеральні підземні води близько 60 родовищ. Івано-Франківська область налічує 8294 річки, 17 прісних родовищ. Чернівецька область налічує 4235 річок [6–9].

Розвиток туризму та рекреації у регіонах України після війни потребує розроблення стратегії на довгостроковий період, Урядом було схвалено Стратегію розвитку туризму та рекреації на період до 2026 року [10]. Так, на жаль на даний час потрібно переглянути стратегію, тому що Південно-Західні регіони України після війни змінилися і там можливо розвивати туризм але бажано запозичити досвід країн, котрі після війни змогли відновити туристичний бізнес, так наприклад Хорватія. Туризм у Хорватії практично припинився після війни. Після війни, Хорватія розпочала масову піар-компанію про раніше невідомі

туристичні «родзинки» країни. Так країною зацікавились великі круїзні компанії та в країні розпочався потік туристів, що принесло в бюджет країни значні прибутки. Також гарним прикладом є Ізраїль. Нажаль більшість населення Європи навіть не знає, що в Україні можливо провести гарно відпустку та отримати гарний відпочинок, насолодитись мальовничими краєвидами та теплим Азовським морем, яке є найтеплішим у світі.

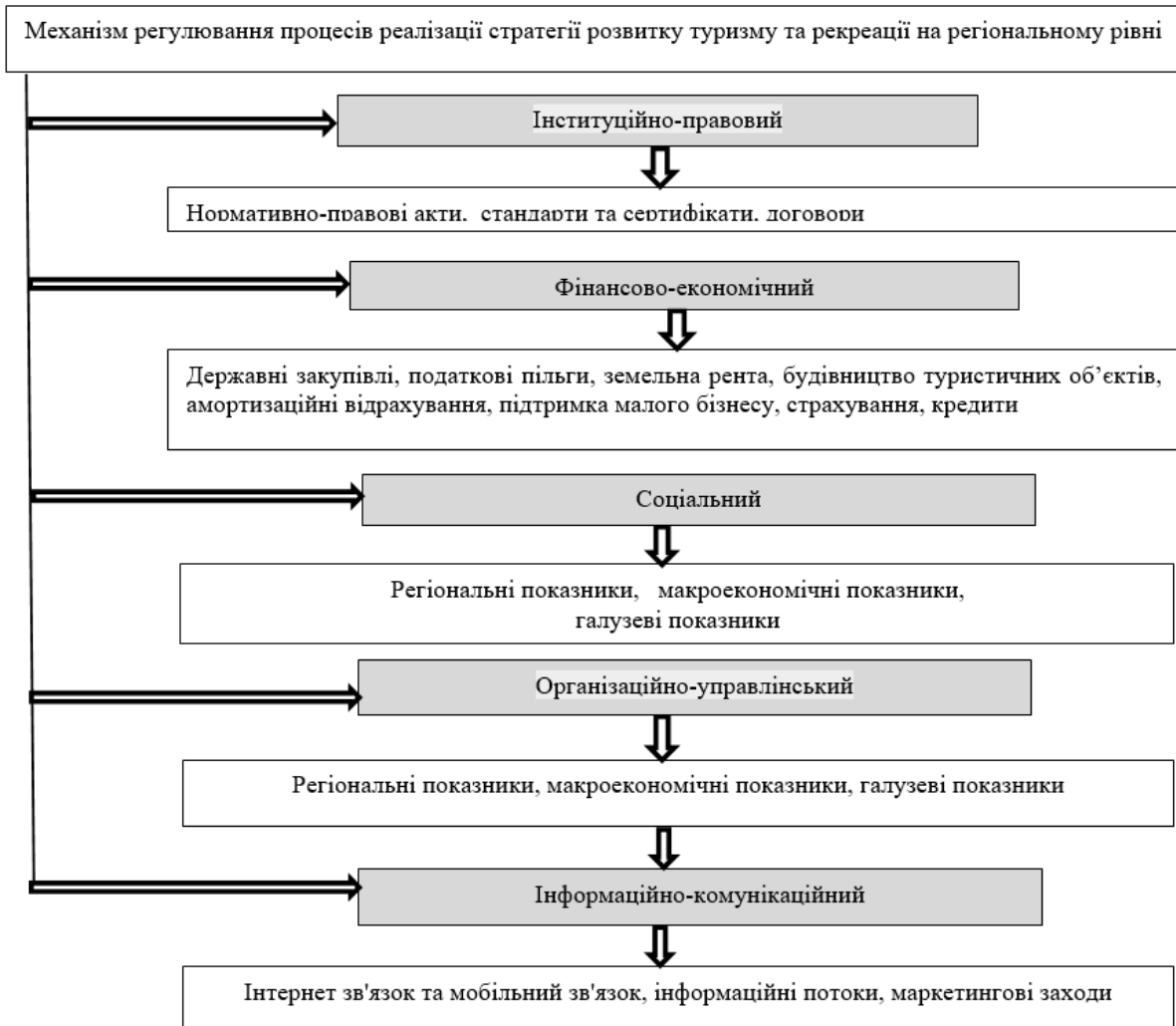

Рис. 1. Регіональний рівень механізму стратегії розвитку туризму

Із рис.1 бачимо, що важливим чинником реалізації стратегії на регіональному рівні є створення туристично-інформаційних послуг, що в майбутньому будуть сприяти просуванню туристичної галузі в Україні. Для успішного результату потрібна співпраця органів влади та місцевого самоврядування, а головне підтримка туристичної сфери [11]. При цьому потрібно враховувати, що дана галузь знаходиться під тиском зовнішніх чинників.

Розглянемо основні етапи регіонального стратегічного розвитку туризму та рекреації:

- 1) розробка місії та візії;
- 2) стратегічні цілі та основні напрямки;
- 3) проектування моделі стратегічного розвитку туризму та рекреації;
- 4) поєднання задач із різних питань та терміни їх реалізації у туризмі за які відповідає департамент регіональних та територіальних виконавчих органів влади;
- 5) моніторинг, контроль та актуалізація показників.

Запропоновані складові можуть мати різну конфігурацію, що залежить від економічних особливостей регіону та туристично-рекреаційних ресурсів регіону.

Після закінчення війни Закарпаття має необмежені можливості підняти на новий щабель сферу туризму та рекреації. Люди після війни будуть потребувати в оздоровчих комплексах. Такі послуги можливо надавати в Закарпатті – це джерела з мінеральними водами. На сьогодні налічується 360 джерел мінеральних вод, що мають унікальний вплив дії на організм людини. Да даний час у Закарпатті функціонує 41 санаторно-курортний об'єкт.

Таблиця 3

Санаторно-курортні заклади Закарпаття [12]

Період, рік	Санаторії та пансіонати		Санаторії-профілакторії		Пансіонати		Інші заклади	
	Всього	Ліжок, тис.	Всього	Ліжок, тис.	Всього	Ліжок, тис.	Всього	Ліжок, тис.
2014	22	5,3	4	0,3	5	0,3	27	1,9
2015	21	5,3	2	0,2	4	0,2	28	1,8
2016	19	4,0	-	-	4	0,2	22	1,0
2017	19	3,9	-	-	4	0,2	19	1,0
2018	20	4,8	-	-	-	-	21	1,9

Із табл. 3 видно, що Закарпатська обл. має гарний потенціал для розвитку санаторно-курортного лікування для дорослих, що є важливим фактором після закінчення війни де люди зможуть оздоровлюватись та впорядковувати нервову систему. Так, після закінчення війни даний напрямок буде мати розвиток.

Також важливим напрямком є оздоровлення дітей, що після закінчення військових дій потрібно буде надавати дітям не тільки у літній період, але й зимовий та на протязі року. Також потрібно думати про те щоб можливо було оздоровлювати дітей не тільки під час канікул, але й на протязі навчального року, щоб діти без відриву від навчання проходили санаторно-курортне лікування. Діти це наше майбутнє тому це є важливим напрямком для санаторно-курортного напрямку.

Таблиця 4

Дитячі заклади оздоровлення в Закарпатській області [12]

Період, рік	Заклади		Місць		Кількість дітей, які перебували у закладі	
	Всього	Заклади оздоровлення	Всього	Заклади оздоровлення	Всього	Заклади оздоровлення
2014	321	18	4926	2458	45576	7849
2015	333	15	4264	1581	45175	3136
2016	135	10	3158	1208	22239	2695
2017	175	10	2731	1205	27929	3329
2018	145	12	2982	1482	25811	4842

Після закінчення війни із табл. 4 бачимо, що Україна готова розвивати туризм та рекреацію в області та стати реабілітаційним туризмом. В багатьох санаторно-курортних закладах є мінеральні води та цілюща природа Карпат, що допоможе лікуванню та реабілітації.

Також в Закарпатській області розвинений екстремальний туризм:

- альпінізм;
- сноуборд та лижний спорт;
- сплави по гірських річках;
- дельтапланеризм [13].

Розвиток спортивного туризму також буде доцільним після закінчення війни, що буде сприяти розвитку внутрішніх та зовнішніх потоків туристів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, можемо зробити висновки із вище сказаного, що за рівнем потенціалу галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери, Україна має всі можливості стати провідною державою у світі. Закарпатська область має унікальні природно-географічні можливості за рахунок ресурсної бази, що буде не тільки приваблива для українського туриста, але й для закордонних туристів, але потрібно щоб надання послуг були на високому рівні. Багато людей за кордом навіть і не мають уявлення, що в Україні можливо провести гідно відпустку. Розроблена стратегія є актуальним стратегічним документом для деяких регіонів України де туризм є складовою регіональної економіки. Стратегія дає можливість сформулювати комплексне бачення стратегічного розвитку туризму та рекреації в регіоні, а також дасть можливість ефективно розподілити природні ресурси.

Література

1. Національна туристична інвестиційна платформа: URL: https://www.ntoukraine.org/investmentwhyukraine_ua.html
2. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с
3. Індикатори для України. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/>
4. Державна служба статистика України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Екологічний паспорт Закарпатської області. URL: https://ecozakarpat.gov.ua/wp-content/nd/2021_ecopasport.pdf

6. Стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 рр. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/strategiyarozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>
7. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 рр. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiyarozvytku-lvivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>
8. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період 2021- 2027 рр. URL: <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf>
9. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 рр. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/strategiachernivetska-2027.p>
10. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>
11. Смочко Н.М., Лужанська Т.Ю., Молнар-Бабіля Д.І. Роль туристично-інформаційних центрів у стратегічному розвитку регіону. Економічний форум, 2022. 1(1). 11-20. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-2>
12. Головне управління статистики в Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>
13. Свіда І.В. Сучасні форми екстремального туризму в Закарпатській області. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту, 2011. Вип. I (41).

References

1. National tourism investment platform: URL: https://www.ntoukraine.org/investmentwhyukraine_ru.html
2. Assessment of the tourist and recreational potential of the region: monograph / ed. ed. V. G. Gerasimenko. Odessa: ONEU, 2016. 262 p.
3. Indicators for Ukraine. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/ru/>
4. State Statistics Service of Ukraine URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Ecological passport of the Transcarpathian region. URL: https://ecozakarp.at.gov.ua/wp-content/nd/2021_ecopasport.pdf
6. Development strategy of the Transcarpathian region for the period 2021-2027 URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiyarozvytku-lvivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>
7. Development strategy of the Lviv region for the period 2021-2027 URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiyarozvytku-lvivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf>
8. Development strategy of the Ivano-Frankivsk region for the period 2021-2027 URL: <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf>
9. Development strategy of the Chernivtsi region for the period up to 2027. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/strategiachernivetska-2027.p>
10. On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2017 No. 168-r URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>
11. Smochko N.M., Luzhanskaya T.Yu., Molnar-Babil D.I. The role of tourist information centers in the strategic development of the region. Economic Forum, 2022. 1(1). 11-20. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-2>
12. Main Department of Statistics in the Transcarpathian region. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>
13. Svida I.V. A modern form of extreme tourism in the Transcarpathian region. Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute, 2011. Issue I (41).